

en serie billeder af vandingstrug af sten, vist det største samlede materiale om dette emne, der hidtil er offentliggjort. Den præcise stedfæstelse og en litteraturliste forøger værdien.

Desværre er der kun få, som dyrker tingenes historie enten ved at søge at give en sammenhængende udviklingslinje eller en skildring af en bestemt tids samlede redskabsforråd, skønt disse sager udgør en lige så god kilde som den skriftlige overlevering. Desto mere taknemmelig bør man være mod dem, der ikke glemmer denne gruppe af kilder.

Helge Sjøgaard

J. C. Jacobsen: Danske domme i trolddomssager i øverste instans. Indledning og Kommentar. (Gad, 1966). 309 s.

Med denne bog er leveret et særdeles grundigt bidrag til hekseprocessernes historie i Danmark. Advokat J. C. Jacobsen har samlet de domme i trolddomssager, der er afsagt ved de danske øverste instanser, dvs. herredags- og højesteretsdomme. Den først fremdragne dom er en herredagsdom fra 1540, og samlingen slutter med behandlingen ved højesteret i 1697 af den kendte besættelsessag fra Thisted.

De enkelte sager er kort refereret, og der er givet henvisninger til den litteratur, som findes om dem. Desuden kommenterer forfatteren sagernes juridiske aspekt, og han tager stilling til andre forfatters behandling af dem. Tilsyneladende er det J. C. Jacobsens hensigt i et følgende bind på tilsvarende måde at meddele landstingsdommene i trolddomssagerne.

For så vidt er det en skam, at forfatteren i første omgang har holdt sig til afgørelserne ved øverste instans. Behandlingen af trolddomssagerne ved de lavere instanser er nok så oply-

sende både med hensyn til den almindelige heksetro og med hensyn til de metoder, man anvendte ved retsforfølgelsen i sager om trolddom. Et enkelt eksempel med udgangspunkt i J. C. Jacobsens egne oplysninger kan vise dette.

Han bemærker flere steder, at den såkaldte »vandprøve«, der kendes ude i Europa og fra dansk middelalder, ikke har fundet anvendelse i bevisførelsen i trolddomssager i perioden før 1617 og i tiden 1617-83. Vandprøven gik ud på, at den mistænkte kastedes i vandet. Flød han eller hun oven på eller svømmede, toges det som udtryk for den pågældendes skyld. Uskylden bevistes ved, at den mistænkte gik til bunds.

J. C. Jacobsen har antagelig ret i, at hans materiale i de nævnte perioder ikke giver anledning til at fastslå vandprøvens anvendelse i danske sager. Men han er givetvis for kortfattet i sine oplysninger om det tilfælde i perioden efter Danske Lov, da vandprøven faktisk omtales. Det sker i 1686 i forbindelse med frikendelse ved højesteret af en kvinde, efter at hun på Rugård hos Jørgen Arenfeldt havde været underkastet vandprøven, hvorefter hun havde tilstået.

Forfatteren bemærker hertil blot, at dette og andre irregulære skridt fra Jørgen Arenfeldts side klart var uden hjemmel i de gældende regler. I betragtning af de tidligere nævnte understregninger af, at prøven ikke kendes i det tidligere danske materiale, er det for let at komme uden om det faktiske vidnesbyrd om vandprøve i 1686 med en bemærkning om, at den lå uden for reglerne. Det interessante er dog, at den foretoges. Praksis er her nok så væsentlig som reglerne.

Og følger man J. C. Jacobsens egne henvisninger, vil man se, at der ikke

var tale om et isoleret tilfælde. Skarperetteren, mester Herman (Høker) fra Århus, blev afhørt ved den undersøgelse, der blev sat i værk efter afsløringen af Arenfeldts fremgangsmåde, og han fortalte, at han i et enkelt tilfælde havde udført vandprøven på en mand på Rugård. Den kvinde, hvis sag gav anledning til postyret, havde været under Jørgen Arenfeldts egenhændige behandling, men hun var altså ikke den eneste, der havde svømmet på Rugård under mistanke for trolddom.

Mestermanden fortalte videre, at han i Århus på øvrighedens begæring havde »svømmet« tre kvinder, der var beskyldt for trolddom. Alle tre svømmede vel på vandet. Magistraten i Århus meddeler ydermere i december 1686, at en mistænkt kvinde, Karen Madsdatter, på forespørgsel havde svaret ja til at fri sig for mistanke »ved svømning«. Da hun kastedes på vandet, svømmede hun¹⁾.

Man skal, som dette tilfælde viser, være varsom med ud fra proceduren ved højesteret at fastslå, hvordan fremgangsmåden i trolddomssagerne faktisk var her i landet. Enten det er tilsigtet eller ej, kommer J. C. Jacobsens bemærkninger om vandprøven i hvert fald til at tage sig mere kategoriske ud, end virkeligheden tillader. Underinstansernes materiale må indtages, før vi med sikkerhed kan skildre, hvad man gjorde eller ikke gjorde under retsforfølgelsen af folk, der var mistænkt for trolddom.

J. C. Jacobsen er gået meget vidt for at give den kultur- og samfundshistoriske baggrund for de danske trolddomssager. Selve registreringen af de enkelte sager beslaglægger kun 64

af bogens 309 sider. Resten optages af en indledning om heksetroens udbredelse og indhold, af en almindelig del med gennemgang af den danske udvikling og af et referat af nogle læge-kommentarer til trolddomsproblemet.

Disse afsnit er særdeles detaljerede og nok så vanskelige at overskue. Der ligger en vældig arbejdsindsats bag J. C. Jacobsens sammenstilling af vidnesbyrd om heksetroen helt fra det gamle Mesopotamien frem til de danske trolddomssager. Men fremstillingen svækkes af, at der netop er tale om en sammenstilling og ikke om en ræsonnerende oversigt. Forfatteren har bevidst villet lade kilderne tale for sig selv, men det er næppe den heldigste fremgangsmåde, når et stort emne og et vældigt stof skal bearbejdes.

Også behandlingen af de mere specifikt danske problemer er blevet vanskeligt tilgængelig, fordi J. C. Jacobsen her ligeledes forholder sig refererende til stoffet. Tilmed har han foretaget en kronologisk opdeling med indsnit i 1617, der har den skelsættende forordning »Om troldfolk og deres medvidere«, ved oprettelsen af højesteret i 1661 og ved udstedelsen af Danske Lov i 1683. Inden for hver af disse afgrænsede perioder tager han derpå en række temaer op til selvstændig behandling.

For hver af perioderne gennemgår han lovgrundlaget for processerne, tidens almindelige opfattelse af trolddom og retsanvendelsen. Under den sidstnævnte rubrik behandler han de materielle krav til forbrydelsesbegrebet, den processuelle fremgangsmåde, pinlig forhør og straffen.

Det giver et væld af spændende og interessante oplysninger, men de bliver enkeltstående og uden sammenhæng. Det er skade, for i virkelighe-

¹⁾ J. R. Hübertz: Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus. Bind II (1845), 254 ff.

den indeholder bogen et centralt stof til belysning af trolddomsproblemet i almindelighed både i den lokalt danske og i den videre sammenhæng, samtidig med at hekseprocessernes juridiske problematik i Danmark er grundigt behandlet. I visse henseender vil værket være det selvfølgelige håndbogs- og opslagsværk. Men udnyttelsen er gjort unødigt vanskelig, og det register, som kunne have afbalanceret den uheldige disposition mangler helt. Som antydet må man desuden ved læsningen holde i erindringen, at materialet er begrænset til domme ved øverste instans.

H. P. Clausen

Rolf Torstendahl: Historia som vetenskap. Introduktion till historieforskningen. (Natur och Kultur, Stockholm 1966). 197 s.

Torstendahl giver selv en redegørelse for formålet med sin bog. På den ene side ønsker han ikke at give en udførlig teoretisk baggrund for sine anskuelser om historisk metode, men på den anden side vil han ikke helt undlade at drøfte teoretiske problemer. Målsætningen er den dobbelte dels at ville give, hvad han kalder »tekniske anvisninger«, dels at ville give »normative definitioner« (s. 12). Længere fremme (s. 18) siges det, at bogen også har et tredje formål, på det filosofiske (dvs. erkendelsesteoretiske) plan. Dette »tredie formål« må ud fra sammenhængen antagelig blot opfattes som en yderligere understregning af, at han vil beskæftige sig med teoretiske problemer. Endvidere siges det, at bogen er baseret på en empirisk erkendelsesteori (empiristisk kunskapssteori), hvilket defineres derhen at ingen konstruktioner kan tillades, som ikke hviler på erfaring (bortset fra rent logiske slutninger).

Alt dette må for så vidt opfattes som en anerkendelse af, at man ikke kan hæve sig ret meget fra det elementære uden at beskæftige sig med det fundamentale eller rettere, at det fundamentale er det elementæres forudsætning. Hvis dette er meningen skal intet indvendes. Vi skal nu se nærmere på hvorledes det bliver fulgt op i bogen.

Efter det nævnte indledningskapitel om bogens formål følger et c. 30 sider langt kapitel om hvad T. kalder »det historisk betydningsfulde«, dvs. nærmest en historiografisk oversigt over de forskellige »skoler« og deres betydning, i og uden for Sverige. Dette afsnit er, som man kunne vente med T.'s baggrund, præget af betydelig lærdom og indsigt, om end i sin sammentrængte form ikke just for begyndere.

Det 3. kapitel, med den noget ubestemte titel: Att forska i det förflutna, indeholder en række forsøg på nærmere at fastslå, hvad T. mener med, at historieforskningen er en empirisk videnskab. Han siger således (s. 51f), at de historiske videnskaber ikke er eksperimentelle, hvilket indebærer, at historiens videnskabelige materiale (kilderne) ikke kan forøges. Endvidere, at historien som empirisk videnskab på en i metodisk henseende interessant måde adskiller sig fra andre empiriske videnskaber derved, at forskeren som regel ikke kan bygge på sine egne iagttagelser, men på andres (kildernes) påståede iagttagelser. Derfor har historikerne været tvunget til at udvikle en særlig metode til at afgøre brugbarheden af sådanne påstande – kildekritiken. Dette bliver (s. 53) defineret derhen, at historie (forskningen) er en empirisk, ikke-eksperimentel videnskab med visse metodiske specialproblemer. S. 54 siges det utvetydigt, at T. med histo-